

Solveig Botnen Eide
Førsteamanuensis,
Universitetet i Agder

Profesjonsetikkens basis

En drøfting med utgangspunkt i endringer av norske sosionomers profesjonsetiske kodekser

Sosionomenes profesjonsetiske kodekser skal være handlingsregulerende i et komplekst felt og ha gyldighet for mennesker med ulike etiske og verdimeslige preferanser. Hvordan kan profesjonsetikken begrunnes – hva er dens basis?

I artikkelen redegjøres det for de norske sosionomenes profesjonsetiske kodekser slik de har utviklet seg fra 1967 og fram til i dag. Sosionomenes profesjonsetikk drøftes i lys av tre ulike posisjoner; profesjonsetikk med basis i det politiske mandat, med basis i profesjonsinteresser og med basis i mer allmenn etikk. Drøftingen munner ut i introduksjon av et fjerde alternativ, en kontekstuell profesjonsetikk kjennetegnet av at oppmerksomheten dreies mot etikk og etiske utfordringer i praksis slik de erfaras og forstås.

For at en profesjonsetikk skal anses som gyldig for en profesjon og dens utøvere, er det en forutsetning at den har en begrunnelse – en basis – som utøverne finner rimelig og som de kan gi sin tilslutning til. En slik basis kan komme implisitt eller eksplisitt til uttrykk, men hvordan kan profesjonsetikkens basis angis?

I denne artikkelen skal dette drøftes med utgangspunkt i sosionomenes profesjonsetikk. Sosionomer har et felles kunnskapsgrunnlag. Selv om arbeidsoppgavene er varierende, har de et felles trekk; arbeidsoppgavene skal fremme andres velferd, andres ve og vel.

Med hensyn til etikk og verdioppfatning, er ikke sosionomene en ensartet gruppe, og profesjonsetikken er handlingsregulerende i et felt der det gis rom for skjønnsutøvelse. Den enkelte sosionom vil sette sitt preg på det arbeidet som utføres.

Disse trekkene ved felt og virke aktualiserer spørsmålet om profesjonsetikkens basis, og jeg vil drøfte det i lys av tre ulike tilnærminger som innledningsvis og skissemessig kan presenteres slik; profesjonsetikk med basis i politisk mandat, profesjonsetikk med basis i profesjonsinteresser og profesjonsetikk med en mer allmenn basis.

Drøftingen munner ut i en introduksjon – ikke en ferdig presentasjon – av et fjerde alternativ; det kontekstuelle som basis profesjonsetikken. En slik posisjon kjennetegnes ved at det trekkes veksler på momenter fra de tre nevnte tilnærmingene, men posisjonens primære kjennetegn er at profesjonsetikkens basis søkes i praksis slik profesjonsutøveren erfarer og forstår dem.

Sosionomenes profesjonsetiske kodeks

– et historisk riss

En profesjonsetisk kodeks er et sett med normer eller verdier som gis gyldighet for profesjonen (Banks 2004:13, Christoffersen 2005:68). Sosionomer i Norge har hatt profesjonsetiske kodekser siden 1967. Om en ser bort fra justeringer, er det slik at sosionomenes kodeks er endret ved to anledninger – i 1989 og i 2002. Sammenliknet med de klassiske profesjonene, har sosionomene ingen lang historie å se tilbake på. Forløperen til det som i dag er sosionomutdanning i Norge, finner vi i de såkalte Social kurcer som startet opp i 1920 (Rasmussen 1991). Om vi vender blikket utover landets grenser, er tidsperspektivet noe lengre, men likevel slik at det ikke er snakk om mer enn en drøyt hundreårig historie. I USA, der en fikk de første sosialarbeiderutdanningene, ble den første profesjonsetiske kodeksen utarbeidet på 1920-tallet (Lingås 1993).

Når dette i ettertid kommenteres, er det gjerne med henvisning til at den nye profesjonen var under press. For å underbygge dens troverdighet, ble det sett som viktig å få på plass en profesjonsetisk kodeks (Ronby 1988, Lingås 1993). De norske sosionomene fikk ikke sin egen kodeks før på 60-tallet, men Lingås skriver at det er grunn til å tro at norske sosionomer før dette så seg forpliktet på den amerikanske kodeksen (Lingås 1993). I 1967 fikk norske sosionomer sin første yrkesetiske kodeks; sosionomenes yrkesetiske retningslinjer (Heretter betegnet som yrkesetiske retningslinjer). I 1989 ble de yrkesetiske retningslinjene erstattet av en prinsipperklæring; *Erklæring om etiske prinsipper i sosialt arbeid* (Heretter betegnet som *yrkesetiske prinsipper*). Denne erklæringen ble igjen erstattet i 2002 av et *Yrkesetisk grunnlagsdokument for*

barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere (Heretter betegnet som *grunnlagsdokumentet*). I det vesentlige kan endringene punktvis oppsummeres slik:

- fra handlingsregel til refleksjonsgrunnlag
- fra å regulere flere forhold til å regulere ett forhold – og så igjen å regulere flere forhold
- fra å gjelde en profesjon til å gjelde flere profesjoner

Disse endringsområdene er aktuelle når spørsmål om profesjonsetikkens basis er tema: Basis for regler og prinsipper angis eller reflekteres med henvisning til gjeldende sosialpolitikk, profesjonens interesser og til mer allmenne etiske momenter. Spørsmålene om hvilke forhold profesjonsetikken skal regulere og hvem den skal ha gyldighet for, medfører en diskusjon om selve profesjonsinteressenes plass når dens etiske basis drøftes.

Basis for handlingsreglene og prinsippene er situasjonsuavhengig i den forstand at reglene og prinsippene – *det ideelle* – som skal anvendes, formuleres for ut for og uavhengig av aktuell situasjon og kontekst. Dette trekket svekkes ved at grunnlagsdokumentet av 2002 også henviser til praksis, konkretisert til relasjonen mellom sosialarbeider og bruker.

Fra handlingsregler til refleksjonsgrunnlag

Den første kodeksen var formulert som et sett med regler. Det var substansielle regler med et pliktmessig preg av typen *sosionomen skal*. Eksempel: *Sosionomen skal med de innskrenkningene som framgår av lov, ivareta taushet*, eller ved fastslåing av hva sosionomer gjør, med imperativets preg: *Sosionomen viser respekt for klientens rett til selv å bestemme over sine handlinger* (Seim 1983). Dette pliktmessige preget er knyttet til holdninger, handlinger og formål. Sosionomens rolle som etisk aktør er forbundet med å følge plikter i situasjoner der reglene aktualiseres. Sissel Seim og Lars Gunnar Lingås har kritisert denne formen for profesjonsetikk. Et framtrekkende moment i denne kritikken er at det å henvise en profesjonsutøver til å følge regler, kan innebære en reduksjon av profesjonsutøverens selvstendige ansvar med påfølgende risiko for ansvarsfraskrivelse, idet vedkommende kan henvise

til regler og plikter som er gitt (Seim 1983, Lingås 1993). Denne formen for etikk forutsetter videre at regler og situasjon korresponderer med hverandre slik at reglene kommer til anvendelse i sin definitive form. Dette er slik jeg ser det, en tenkning som ikke tar høyde for det komplekse feltet der reglene skal komme til anvendelse. Det er en tilnærming som reduserer feltets kompleksitet og som avgrenser profesjonsetikkens område til de spørsmål reglene omhandler. Regler kan være kommet i stand som følge av en oppsummert erfaring som viser at de så og si treffer utfordringer i feltet, men det er likevel ikke slik at de er begrunnet i den konkrete situasjonen der de får sin anvendelse. Dette innebærer at profesjonsetikkens basis har et kontekstuavhengig preg. Videre innebærer det at utøvers rolle som etisk aktør reduseres til å være en anvender av gitte regler.

Kodeksen fra 1967 ble byttet ut med *Erklæring om etiske prinsipper i sosialt arbeid*, ni prinsipper som innholdsmessig delvis er sammenfallende med de reglene de avløste, men som er mer generelle (Lingås 1993). Denne endringen kan leses som svar på den kritikken som ble rettet mot 1967-kodeksen. Prinsippene har et mer åpent preg enn det en finner i de yrkesetiske reglene de avløste. Det forutsettes ikke lengre å være et nærmest en – til – en – forhold mellom situasjon og regel, men at flere prinsipper kan komme til anvendelse og må vurderes i den gitte situasjonen. Det omtalte skillet mellom kontekst og kodeks er ikke opphevet eller svekket – prinsippene er slik også reglene var det, formulert forut for og uavhengig av aktuell kontekst. Sosionomen blir imidlertid tydeligere som etisk aktør, forstått som en som selv må vurdere situasjonen, og det tas i større grad hensyn til anvendelsesfeltets kompleksitet. Dette åpnere preget videreføres og uttrykkes mer eksplisitt i grunnlagsdokumentet av 2002 der det heter at prinsippene *danner felles etisk grunnlag for sosionomer, barnevernpedagoger og vernepleiere*. Synt på sosialarbeideren som etisk aktør uttales eksplisitt i et eget punkt om *skjønn og dømmekraft* (Eide og Skorstad 2008).

I grunnlagsdokumentet fra 2002 er det et eget kapittel om relasjonen mellom yrkesutøver og klient,

og det påpekes innledningsvis at denne relasjonen er avgjørende for arbeidet som utføres. Dette følges opp med en refleksjon om lojalitet, myndiggjøring, tvang, skjønn og dømmekraft samt taushetsplikt. Dette antyder et skille i tenkingen om forholdet mellom profesjonsetikk og kontekst; profesjonsetikken og konteksten rykker nærmere hverandre. Det kan forstås dit hen at den ideelle handling ikke kan utmeisles uten hensyntagen til aktuell situasjon og kontekst. I grunnlagsdokumentet konkretiseres dette til relasjonen mellom sosialarbeider og bruker og med dette antydes at det etisk sett rette ikke foreligger uavhengig av kontekst og praksis. Denne svekkingen av skillet mellom teori og praksis, i vårt tilfelle profesjonsetikk og praksis, kjennetegner den kontekstuelle etikken (Hov 2008). I grunnlagsdokumentet antydes en slik tenkning.

Prinsippene fra 1989 er langt på vei videreført i grunnlagsdokumentet fra 2002, men det er likevel slik at nye verdier kommer til; tillit, åpenhet og omsorg. Det er også slik at prinsippet om frigjøring gjennom solidaritet, er tonet noe ned – og slik at det henvises til selve yrkesutøvelsen, til relasjonen. Begrepene verdi og prinsipp synes å være brukt synonymt.

Er det ett eller flere forhold som skal reguleres av profesjonsetikken?

De yrkesetiske retningslinjene fra 1967 regulerte følgende forhold – i tråd med elementer i klassisk profesjonsetikk (Fjørtoft og Skorstad 1998, Leer-Salvensen 2002):

- sosionomens forhold til klienten
- sosionomens forhold til kolleger
- sosionomens forhold til arbeidsgiver
- sosionomens forhold til samfunnet

Med disse forholdene rettes oppmerksomheten mot områder som en oppfattet slik at de representerte etiske utfordringer for profesjonsutøvere, men i begrunnelsen for å ha med dette breie repertoaret heter det også at det vil skape tillit til profesjonen (Seim 1983).

I prinsipperklæringen fra 1989 er det forholdet til

klienten som står i fokus og som omtales eksplisitt. Det innebærer at åtte av de ni prinsippene er direkte relatert til forholdet sosionom – klient. Det niende prinsippet, prinsippet om personlig ansvar omhandler sosionomens ansvar mer generelt. Hovedargumentet som ble anført for å konsentrere seg om forholdet til klienten, var at nærmere studier av yrkesetikkens funksjon tydet på at yrkesetikken ble brukt til å forsvare og legitimere sosionomenes praksis også der dette gikk på bekostning av klientenes interesser slik Seim (1983) viser.

I det yrkesetiske grunnlagsdokumentet fra 2002 utvides repertoaret av relasjoner. Her finner vi de samme forholdene omtalt som i 1967-kodeksen, også forholdet til kollega. Det er her, som i de foregående kodeksene, fagforeningen som forvalter de profesjonsetiske kodeksene i den forstand at det er fagforeningen og dens organer som kan vedta endringer av kodeksen.

Fra en til flere profesjoner

De yrkesetiske reglene fra 1967 og prinsipperklæringen fra 1989 har – slik profesjonsetiske kodekser gjerne har – gyldighet for *en* profesjon. Det yrkesetiske grunnlagsdokumentet bryter med denne tradisjonen idet den har gyldighet for sosionomer, vernepleiere, barnevernpedagoger og fra 2006 også for velferdsarbeidere. For barnevernpedagogenes, vernepleiernes og sosionomenes del, avløser grunnlagsdokumentet fra 2002 de tidligere kodeksene som var spesifikke for hver enkelt profesjon. Denne endringen kan forstås som en svekkelse av forbindelsen mellom kodeks og de ulike sosialarbeidernes spesifikke profesjonsinteresser.

Jeg har så langt skissert sentrale endringsområder i sosionomenes profesjonsetiske kodekser. Det ville sprengre grensene for denne artikkelen om jeg skulle gå grundigere inn i disse. Endringsområdene griper inn i hverandre og de viser at spørsmålet om kodeksenes basis er komplekst.

Tre posisjoner

Allerede innledningsvis introduserte jeg tre posisjoner som angir ulik basis for profesjonsetikken, posisjoner

som er aktuelle når basis for sosionomenes profesjonsetiske kodekser analyseres; profesjonsetikk med basis i politisk mandat, profesjonsetikk med basis i profesjonsinteresser og profesjonsetikk med mer allmenn etisk basis.

Etikk med basis i politisk mandat

Dette er en posisjon som med utgangspunkt i sosiologien spør hva en profesjon er og hvilken funksjon den har. Forholdet mellom samfunn og profesjon kan forstås harmonisk som i den funksjonalistiske sosiologien der profesjonene ivaretar viktige samfunnsinteresser på en slik måte at både samfunnets og profesjonenes interesser er sammenfallende og ivarettet (Parsons 1939).

En profesjon forstås her som et kunnskapsbasert yrke med et gitt samfunnsmessig mandat. Profesjonenes mandat er knyttet til at dens utøvere skal ivareta en funksjon i samfunnet og løse oppgaver på vegne av fellesskapet – samfunnet. Det er dette mandatet knyttet til funksjon som del av profesjonsforståelsen, som er framtreddende når profesjonsetikkens basis skal angis. De profesjonsetiske kodeksene følger av det samfunnsmessige mandatet og er derfor i følge sitt vesen, politisk. Dermed er profesjonene gitt en basis for sin etikk; rådende politikk angir ikke bare oppgaver, men gir også normative føringer for hvordan oppdraget skal løses. Profesjonsetikkens basis forstått i denne sammenhengen, er derfor rådende politikk – i sosionomenes tilfelle; rådende sosialpolitikk. Sett fra oppdragsgivers side – fellesskapets side – skal den profesjonsetiske kodeksens funksjon først og fremst være en garanti for at mandatet innfris. Om en profesjonsutøver utviser god etisk standard i sin yrkesutøvelse, er derfor i det minste i utgangspunktet, et spørsmål om hvor vidt vedkommende handler i samsvar med rådende sosialpolitikk. Det innebærer at profesjonenes egeninteresser skal holdes i sjakk slik at også profesjonsbaserte og personlige normer skal holdes i sjakk og justeres i tråd med gjeldende sosialpolitikk. Denne måten å begrunne profesjonsetikken på, er på grunnleggende vis knyttet til to forhold: at en profesjon er en sammenslutning med et mandat,

og at mandatet er gitt fra samfunnet. Perspektivet er følgelig knyttet til en moderne og sterk offentlig sektor. I aktuell norsk debatt om profesjonsetikkens basis forfekter Harald Grimen denne posisjonen:

«Ein profesjonsetikk er ein kodeks - eit sett av normer og verdiar, meir eller mindre formaliserte - for ivaretaking av dette samfunnsoppdraget.» (Grimen 2005.)

En slik nær forbindelse mellom profesjon og rådende politikk som innebærer at rådende politikk angir profesjonsetikkens basis, kan også sees på med kritiske blikk. Michael Foucault er kritisk til profesjonene fordi de opptrer som nødvendige og lydige agenter i samfunnets store disiplineringsprosjekt (Foucault 1973 og 1994). Den nære forbindelsene mellom profesjonsutøvelse og rådende politikk er et sentralt moment i denne kritikken. Foucault har ikke eksplisitt studert profesjoner, men hans studier av moderne institusjoner som fengsler og psykiatriske institusjoner, frambringer relevante momenter til drøftingen av profesjonsetikkens basis; kombinasjonen kunnskap og makt blir vesentlig i arbeidet for å realisere politiske målsettinger som kontroll og isolasjon (Foucault 1994 og 1973). Slik Foucault ser det, handler modernisering av samfunnet ikke bare om økt frihet, men også om kontroll av avvikere. Moderne profesjoner innen ulike sektorer vil – lest i dette perspektivet – ha sitt virke knyttet til samfunnets behov for å kontrollere avvikerne, forme gagns mennesker tilpasset samfunnets normer. Profesjonsetikkens innhold og basis blir nært forbundet med rådende politikk og realisering av politiske målsettinger.

Sosionomenes kodekser og det politiske mandat

Hvordan kommer forholdet mellom sosialpolitikk og profesjonsetikk til uttrykk i sosionomenes profesjonsetiske kodekser? Forholdet mellom profesjonsetikk og samfunn tematiseres i alle tre kodeksene, men det er bare i de yrkesetiske retningslinjene fra 1967 at dette behandles i en egen paragraf, men i alle de tre kodeksene uttrykkes det at sosionomene skal ha et kritisk blikk på samfunnet. Her uttrykkes dette slik: *Påpeke uheldige sider ved sosialpolitikken og arbeide for å*

forbedre den. I prinsipperklæringen fra 1987 heter det at: *Sosionomene forventes å avsløre systemer og strukturer som bidrar til undertrykking.* I grunnlagsdokumentet 2002 uttrykkes dette ved at det i innledningen står at sosialarbeidere forventes å kjempe mot fattigdom og for sosial rettferdighet. Under avsnittet om varslingsansvar påpekes det at en har en plikt til å avsløre problemskapende faktorer og gjøre disse kjent. I profesjonsetisk sammenheng er varslingsansvaret primært knyttet til å varsle om uetisk framferd på arbeidsplassen (Skivenes 2007). I sosialarbeidernes profesjonsetikk er varslingsansvaret også knyttet til et ansvar om å varsle om uheldige og problemskapende sider ved rådende politikk (Eide og Skorstad 2008). I tilknytning til prinsippet *solidaritet* omtalens kamp mot fattigdom og for sosial rettferdighet, som arbeid for et mer solidarisk samfunn. Det samfunnskritiske perspektivet er eksplisitt uttalt, men det kommer til uttrykk med ulik styrke, sterkest i de yrkesetiske prinsippene fra 1989. I sin kommentar til dette skrev Lingås at det samfunnskritiske perspektivet er knyttet til noen av marxismens og arbeiderbevegelsens sentrale verdier (Lingås 1993:106).

Det ser ut til at det snarere er tendenser til å se rådende politikk som en størrelse som fordrer kritisk årvåkenhet, enn å se samfunnet og rådende politikk som basis for profesjonsetikken. Dette er imidlertid ikke en enerådende tendens. Bildet nyanseres ved at kodeksene uttrykker at klientene skal ytes hjelp til å tilpasse seg. I dette ligger en implisitt forståelse av at sosialarbeiderne skal bidra til at klienter tilpasses gjeldende normer, slik samfunnet og velferdsordningene er utformet. Vi ser her spor av sosialarbeideren, som det jeg vil benevne som *tilpassingsagent*. Dette tones ned i prinsipperklæringen fra 1989 i det *tilpassing* er tatt bort, og der det står at klienten skal bistås til å utvikle evner til å fungere i fellesskap med andre. I grunnlagsdokumentet fra 2002 tematiseres dette som en lojalitetskonflikt. Det uttrykkes at sosialarbeideren er satt til å forvalte samfunnets helse – og sosialpolitikk, men forstått slik at dette må underlegges etisk refleksjon og overprøving. Det brukes et eksempel: Bruk av vilkår for tildeling av økonomisk

sosialhjelp, skal foretas etter faglig og etisk vurdering (Eide og Skorstad 2008). Hensynet til klienten skal ha prioritet. Dette er framstilt som et krav til yrkesutøverne om ikke blindt å følge gjeldende politikk. Det skal utøves et selvstendig etisk og faglig skjønn. Dette kan leses som en avgrensing fra rollen som *lojal tilpassingsagent*. Den gjennomgående kritiske holdningen til rådende sosialpolitikk tyder på at profesjonsetikken er gitt en alternativ basis til rådende sosialpolitikk. Dette kan imidlertid være en forhastet konklusjon. Det kan tenkes at formuleringer av lojalitetskonflikter ved nærmere ettersyn også viser seg å være elementer i rådende politisk diskurs. Spenningen mellom individ og samfunn og mellom den enkelte og de generelle tilnærmingene er også tematisert i rådende sosialpolitikk, en enklere tilgjengelighet og økt samordning er blant annet begrunnet med behov for såkalt skreddersøm slik det uttrykkes i NAV-reformen (Dyhr-Nielsen 2006). Et annet og kanskje mer iøyenfallende eksempel, er vektlegging av myndiggjøring og brukermedvirkning innen så vel gjeldende politikk som nyformulerte etiske dokumenter.

Det er (selvsagt) ikke overraskende at det finnes likhetstrekk mellom rådende sosialpolitikk og aktuell profesjonsetisk fokusering. Det er likevel, slik jeg ser det, grunn til å problematisere kopling mellom profesjonsetikkens basis og rådende politikk fordi det utydeliggjør eller endog visker ut skillet mellom politikk og etikk. Mangelen på distanse mellom etiske og politiske perspektiver vil kunne innebære at det ene perspektivet annekteres av det andre. Skal profesjonsetikken være en del av det politiske mandatet, mister den sin selvstendige posisjon som kritisk instans vis – a – vis sosialpolitikken og utøvelsen av denne. Nettopp denne kritiske distansen kommer til uttrykk i det yrkesetiske grunnlagsdokumentet av 2002. Sosionomene vedkjenner seg en rolle som utøvere av rådende sosialpolitikk, men de forbeholder seg retten til å underlegge denne rollen og dens politiske oppdrag en selvstendig kritisk vurdering. Innholdsmessig er det korrespondanse mellom profesjonsetikken og rådende sosialpolitikk, men det er likevel slik at behovet for etisk vurdering og kritikk av sosialpolitikk og sam-

funnsforhold uttrykkes eksplisitt. Det ville derfor ikke være rimelig å legge til grunn at sosionomene anser sosialpolitikken som profesjonsetikkens basis.

Profesjonsetikk med basis i profesjonsinteresser

I dette perspektivet begrunnes etikken i selve profesjonen – i dens egeninteresser. Profesjonsetikken forstås med utgangspunkt i sosiologien, men her er det ikke samfunnsoppdraget, men laugsbyggingen – byggingen av profesjonen som sammenslutning – som er det sentrale elementet. Profesjonsetikkens hensikt er å styrke profesjonen, og dens basis er profesjonens egeninteresse. En profesjon kan defineres ulikt og dens kjennetegn angis noe forskjellig. Det er likevel slik at teoretisk utdanning av noe varighet, et forholdsvis avgrenset arbeidsområde og en egen profesjonsetisk kodeks er sentrale momenter i dette feltet (Halvorsen 2007). At profesjonsetikken inngår som byggestein i profesjoner kommer gjerne til syne når yrkesgrupper eller profesjoner er under press. At de som tilhører en profesjon er forpliktet på samme profesjonsetiske kodeks, kan bidra til å knytte profesjonens utøvere sammen, og til å holde profesjonen samlet og avgrenset. Dette blir ekstra tydelig i profesjoner som har en kodeks der kollegaloyalitet uttrykkes eksplisitt som et etisk anliggende (Eide m.fl. 2003). Det avgrensende trekket styrkes ved at profesjonen har monopol på felt og oppgaver, og arbeider for å opprettholde dette. En profesjonsetisk kodeks er hensiktsmessig for å bygge og styrke en profesjon slik at den får økt status. Dette kommer spesielt til syne ved den nære forbindelsen det er mellom profesjonsetiske kodekser og fagforening, som er (forholdsvis) lukkede fellesskap med begrenset tilgang (Weber 1920). For en fagforening er det sentralt å fremme gruppens egeninteresser. Når denne posisjonen utlegges er det gjerne med henvisning til det weberske *concept of closure* (Abbott 1988). Om et slikt perspektiv reindyrkes, vil den gode yrkesutøvelsen til syvende og sist bli et spørsmål om hvorvidt yrkesutøvelsen fremmer profesjonens interesser. En slik interessebygging vil være avhengig av at den kan legitimeres ut fra så vel rådende politikk som ut fra oppfatninger i samfunnet for øvrig. Å opptre i

tråd med rådende politisk eller for den del en allmenn etisk diskurs, blir snarere et middel for å fremme profesjonen enn et mål i seg selv. Det er verken politisk mandat eller allmenntikk som er profesjonsetikkens basis, men profesjonens egne interesser.

Sosionomenes kodekser og profesjonens egeninteresser

Kan vi så si noe om sosionomenes kodekser og deres forhold til profesjonens egeninteresse? Da sosionomenes fagforening, Norsk sosionomforbund (NOSO), utformet og vedtok sin første yrkesetiske kodeks, ble det sett i sammenheng med å bygge NOSO til en sterk fagforening (Seim 1983:88). I forlengelsen av godkjenning av de yrkesetiske retningslinjene, opprettet NOSO en etisk komité bestående av NOSOs egne medlemmer som skulle behandle klager på utøvers opptreden. Etter en gjennomgang av de klagesakene som kom inn i perioden 1967 – 1982, konkluderte Seim (1983:91) med at avgjørelsene snarere beskyttet sosionomene enn klientene. Hun påpekte at det ble et organ der bukken passet havresekken. Etikkenes profesjonsbyggende funksjon kom tydeligst fram i en sak der en sosionom klaget arbeidsgiveren inn for det yrkesetiske utvalget fordi arbeidsgiveren hadde valgt å ansette en ufaglært person i en sosionomstilling. Utvalget støtter klageren i at dette er uetisk og begrunnet det nærmere med at klientenes interesser tilsier at det ansettes en sosionom i stillingen (Seim 1983). I forlengelsen av Seims arbeid ble behovet for endringer av de yrkesetiske reglene drøftet. De yrkesetiske retningslinjenes profesjonsbyggende og kollegabeskyttende funksjon på bekostning av klientene, synes å ha vært vesentlige momenter i den prosessen som førte fram til prinsipperklæringen 1989. I dette dokumentet er det nærmest et ensidig fokus på forholdet mellom sosionom og klient, og det er ikke egne punkter om profesjonen og kollegalojalitet.

I grunnlagsdokumentet fra 2002 er profesjonselementet tilbake. En som vil klage på en kollega henvises i første instans til å kommunisere med kollegaen, for i neste omgang å bringe dette videre til yrkesetisk råd, et råd som nå også har eksterne medlemmer

(Eide og Skorstad 2008). At det finnes en yrkesetikk og et råd som tar seg av klagesaker, kan sees på som uttrykk for et ønske om å være en seriøs profesjon, og det kan forstås som tiltak som skal fremme tilliten til profesjonen og profesjonsutøveren – og sånn sett fremme profesjonens interesser. I de første yrkesetiske retningslinjene uttrykkes koplingen med profesjonsinteresser klart, i prinsipperklæringen fra 1989 er den borte, og det er klienthensynet som er dominerende. At kollegalojalitet og klagebehandling igjen kommer eksplisitt til uttrykk i grunnlagsdokumentet fra 2002, kan leses som at båndene mellom etikk og profesjonshensyn igjen styrkes. Denne tendensen er imidlertid ikke entydig, for grunnlagsdokumentet fra 2002 har også et profesjonsnedbyggende element. Profesjonsbygging innebærer å avgrense seg mot andre profesjoner og grupper, og å hegne om eget felt. Her ser vi en motsatt tendens; fire beslektede, men likevel ulike yrkesgrupper går sammen om et felles profesjonsetisk grunnlagsdokument.

En profesjon er avhengig av tillit, og det å kunne henvise til en kodeks kan i så måte være hensiktsmessig, men det bør diskuteres om og eventuelt i hvilken grad dette bør knyttes til profesjonsetikken. Hvis profesjonens eget tillitsbyggende prosjekt angir basis for etikken, da vil det etiske – det å fremme og ivareta den andres beste – bli et middel for å fremme profesjonens interesser. Wilding, engelsk professor i sosial administrasjon, karakteriserer dette som «*A powerful justification of power and privilege*» (Wilding 1982:77). Det er tendenser til slik tenkning i grunnlagsdokumentet fra 2002.

Profesjonsetikk med basis i allmenne etiske momenter

Dette er en tilnærming der basis for profesjonsetikken ikke søkes i profesjonens faglige forståelse eller oppdrag, men i tenkning av mer allmenn karakter. Det allmenne er en kompleks størrelse, og når begrepet brukes i sammenheng med profesjonsetikken og dens basis, er det for å angi en bredere basis enn den som følger av profesjonen og dens egenart. Denne *bredere basisen* kan (selvsagt) ha elementer og trekk til felles

med det som kan utledes av profesjonen og dens basis fordi det gjerne henvises til generelle strømninger i samtiden. Tranøy (1998) knytter slike strømninger an til etikk og moral ved å bruke betegnelsen *allmenn-moral*; til allment aksepterte prinsipper og verdier. Det vil si; det folk flest vil gi sin tilslutning til. Til grunn for en slik posisjon ligger en forståelse av at profesjonsutøvernes etiske utfordringer representerer allmenne etiske utfordringer som korresponderer med allmenne normer. Sara Banks, britisk sosialarbeider og etiker, siterer den svenske sosialarbeideren Alf Ronnby: «Respect for every human being's worth and integrity are not peculiar for social work» (Banks 2005:63). Profesjonsetikken blir i denne sammenhengen ikke utledet av profesjonens egenart eller virke, men av en forståelse som er videre og profesjonsekstern. Dette perspektivet forutsetter at profesjonsutøverne i kraft av å være mennesker og samfunnsmedlemmer kan utvikle normer som bør legges til grunn for profesjonsutøvelse. Det er i dette perspektivet et selvstendig poeng at profesjonen trenger et *ekstern* etisk perspektiv, og at dette finnes i det vi i en gitt kontekst kan enes om som mennesker.

Sosionomenes profesjonsetiske kodekser og en allmenn begrunnelse

Hva henvises det til om en sier at profesjonsetikken skal ha en allmenn basis? Alle de tre kodeksene angir et verdigrunnlag; de yrkesetiske retningslinjene fra 1967 angir demokratiske og humanistiske verdier som grunnlag. Prinsipperklæringen fra 1989 er presentert som et verdigrunnlag. Kilder til verdiene i sosionomenes kodekser angis ved at det henvises til demokrati og menneskerettigheter, til humanistisk tradisjon med vekt på kantiansk autonomi, og til marxistisk tradisjon med vekt på *frigjøring gjennom solidaritet*. Det siste momentet synes å være tonet noe ned i grunnlagsdokumentet 2002 idet «frigjøring gjennom solidaritet» er erstattet med «solidaritet og likeverd». I grunnlagsdokumentet nevnes demokrati og menneskerettigheter innledningsvis som for å markere en basis etterfulgt av en rekke prinsipper (blant annet tillit, åpenhet, redelighet, omsorg og nestekjærlighet) (Eide og Skorstad 2008).

Er dette uttrykk for mer allmenn tenkning om etikk? Den allmenne etikken og moralen kan forstås som det folk flest i en gitt kontekst vil gi sin tilslutning til. Dette er en basis som vil være sårbar og utfordret i et pluralistisk samfunn. Etter prinsipperklæringen fra 1987 har diskursbegrepet hatt en forholdsvis sentral plass i sosionomenes forståelse av profesjonsetikken og dens basis (Lingås 1993). Diskursetikken tar utgangspunkt i at vi ikke kan forutsette et felles normgrunnlag. Den er en prosedural etikk som angir en prosedyre der de berørte partene deltar i prøving av normer. At de berørte omfatter både ansatte og brukere, synes å ha blitt tydeligere i tiden etter at Lingås introduserte diskursetikken i sosialt arbeid. Vektlegging av brukernes medvirkning og brukerens perspektiv gjør det tydelig at yrkesetikken ikke forstås som et individuelt anliggende for profesjonsutøverne. Dette er, slik jeg ser det, umistelige elementer i dagens profesjonsetikk, men det er likevel ikke uproblematisk: Diskursetikken vektlegger de saklige momentene, og det forutsettes at partene skal kunne delta på like fot. Dette kan lett bli de taleføres etikk. Det er videre grunn til å diskutere om de yrkesetiske prinsippene er allmenne i den forstand at de kan oppfattes som resultat av en diskursetisk prøving. Det er ingen dokumentasjon for at brukerne har deltatt i en diskursetisk prøving eller har hatt innflytelse på utforming av yrkesetikken. Om en ser på kodeksens innhold, vil jeg tro at en slik diskursetisk prøve ville bekrefte gyldigheten av noen prinsipper og avkreftede andre. Diskursetisk tenkning er viktig fordi det knytter yrkesetikken an til etiske normer og verdier av allmenn karakter og tilkjenner dem rollen som kritisk instans. Den knytter også yrkesetikken til de problemstillingene som oppstår i profesjonsutøvernes arbeidsfelt. At profesjonsetikkens basis må knyttes til tenking av mer allmenn etisk karakter, er en posisjon som finnes eksplisitt i alle de tre kodeksene.

På vei mot et fjerde alternativ; en kontekstuell profesjonsetikk

Begrepet *kontekstuell etikk* fordrer nærmere oppmerksomhet om begrepet *profesjonsetikk*. Profesjonsetikk omtales gjerne som en form for anvendt etikk (LaFo-

lette 2003). I avhandlingen «*Den gode profesjonelle. Profesjonsetikk for advokater og barnevernsarbeidere*» viser Dagny Kristine Johnson Hov (2008) at en slik begrepsbruk indikerer at profesjonsetikken får en sekundær betydning. Hov uttrykker dette slik: «...*samlebetegnelsen anvendt etikk kan sies å implisere en forestilling om at den anvendte etikken bygger på eller er sekundær i forhold til ikke-anvendt etikk som er den primære i et hierarki*» (Hov 2008:21). Så langt har vi sett at profesjonsetikken kan bli sekundær i forhold til rådende sosialpolitikk, at den kan bli sekundær i forhold til profesjonens interesser og at den kan bli sekundær i forhold til prinsipper formulert på mer allmenn basis. Disse tre perspektivene på profesjonsetikkens basis innebærer at profesjonsetikken er *anvendt* i den forstand at den er avledet av overordnede verdier og prinsipper. Det innebærer at den, om enn i ulik grad, er distansert i forhold til det feltet der profesjonsutøvelsen finner sted.

At profesjonsetikken er *anvendt*, innebærer en hierarkisk tenkning. Kontekstuell etikk utfordrer denne forestillingen om at det foreligger en praksis – og erfaringsuavhengig etikk med gyldighet og anvendelsespotensial på et konkret felt. Anliggendet er at praksis og erfaring slik det framkommer i en gitt kontekst, tilkjennes etisk status og oppfattes som etisk relevant. Det er ikke slik at praksis og erfaringer ensidig trenger etisk informasjon og korrigerende ut fra eksterne regler og prinsipper. Det oppfattes slik at praksis og erfaring kan informere og korrigere de generelle reglene og prinsippene. Det er en spenning mellom praksis og erfaring på den ene siden og formulerte regler og prinsipper på den andre siden. I barnevernet kommer denne spenningen for eksempel til syne som forholdet mellom et kasusuavhengig *biologisk prinsipp* og det enkelte barns erfaring og forståelse. I avhandlingen «*Prinsipper og levde liv. Samtaler om og oppfatninger av relasjonen mellom mor og barn i en barnevernkontekst*», drøftes spenningen mellom et kasusuavhengig biologisk prinsipp og det enkelte barns opplevelse og forståelse slik det kommer til uttrykk i samtaler mellom sosialarbeider og barn. Avhandlingen viser hvordan anvendelser av et prinsipp som ikke tar korreksjon fra aktuell situasjon og kontekst, ender i et etisk utføre

der forståelsen av det enkelte barns beste tilpasses et på forhånd formulert prinsipp (Eide 2007).

Den amerikanske filosofen Darley Koehn knytter spørsmålet om profesjonsetikkens basis til kjennetegn ved selve profesjonene, men hun tar avstand fra posisjonen som knytter an til profesjonenes egeninteresser. Hennes alternativ er å angi profesjonens oppdrag som basis for etikken, et oppdrag som uttrykkes med plikten til å hjelpe andre (Koehn 1994:7). Dette er en tilnærming som også kan hevdes å være beslektet med Grimens synspunkter (Grimen 2005). Både Grimen og Koehn tar utgangspunkt i selve oppdraget, men de skiller lag når dette oppdraget skal karakteriseres. Grimen karakteriserer oppdraget som politisk, mens Koehn karakteriserer oppdraget som moralsk. Det innebærer at Grimen og Koehn peker hver sin vei når profesjonsetikkens basis skal identifiseres. Grimen peker på det politiske mandatet, mens Koehn peker på det moralske trekket ved profesjonsutøvelsen. Hennes anliggende skal her utdypes nærmere. Koehn knytter an til selve profesjonsutøvelsen og dens primære formål, og ikke til et eksternt formål. Hun bruker de klassiske profesjonene som idealtyper. Legeyrkets formål er helse, juristenes formål er rettferdighet og prestenes formål er frelse. Disse formålene er i seg selv normative og egnet som basis for profesjonens etikk (Koehn 1994). Som normative, profesjonsspesifikke og profesjonsnære, er formålene egnet som begrunnelse for en profesjonsetisk kodeks. Ut fra formålet helse, kan eksempelvis legene formulere og konkretisere sin profesjonsetiske kodeks (Koehn 1994). De går ikke (primært) til helsepolitikken, men til dette formålet og de utfordringer selve profesjonsutøvelsen byr på når kodeksen skal utvikles.

Professor i medisinsk etikk Per Nortvedt skisserer et liknende – om enn bredere – synspunkt (Nortvedt 2005). Mens Koehn argumenterer for at dette er en tilnærming til anvendelse i de klassiske profesjonene (Koehn 1994:187), utvider Nortvedt anvendelsesområdet ved å si at den etiske begrunnelse ligger i forholdet mellom profesjonsutøver og klient, og ikke i et profesjonsspesifikt formål. Den er dermed utvidet til å gjelde alle profesjoner som utøver sitt virke i møte med

andre, og der et normativt formål ligger til grunn for profesjonsutøvernes virke; å fremme den andres vel og vel. Dette innebærer at etikken ikke blir et supplement til yrkesutøvelsen, men et moment som ligger i selve yrkesutøvelsen. Det allmenne innholdsbestemmes ikke ved å vise til eksterne regler og verdier med brei oppslutning. Ved å vise til sider ved profesjonsutøvelsen, gis profesjonene et eget internt korrektiv. Det er slik tenkning en ser spor av når det yrkesetiske grunnlagsdokumentet framhever *Relasjonen mellom sosialarbeider og klient* og *Møtet mellom mennesker* (Eide og Skorstad 2008).

Nordtvedts tenkning er knyttet til fenomenologisk etikk og er påvirket av K. E. Løgstrups tenkning (Nordtvedt 2005). Etikks basis er ikke først og fremst spørsmål om hva vi enes om. Det er spesielle *grunnvilkår* i selve livet som danner basis for etikken, sider ved livet vi ikke kan velge vekk; «...at den enes liv er forviklet med den andens» (Løgstrup 1995:21). I profesjonsetisk sammenheng benevnes gjerne Løgstrup som *nærhetsetiker* med ensidig fokus på relasjoner som kjennetegnes av ansikt til ansikt - kontakt. Dette er en ikke ubetydelig del av Løgstrups etiske bidrag, men betegnelsen *nærhetsetikk* bidrar til at andre og helt avgjørende momenter i Løgstrups tenkning underkommuniseres eller overses: Grunnvilkåret som innebærer at mennesket ikke lever i isolasjon, men i relasjoner, knyttes til forholdet til naturen, til samfunnsordninger og til mellommenneskelige *nære* relasjoner (Løgstrup 1972, 1976/1998), for utdyping se Eide og Skorstad (2008) og Eide (2007).

Når en slik etikk kan være en allmenn basis for etikk og profesjonsetikk, er det fordi den henviser til allmenmenneskelige vilkår; at alle lever i relasjoner og på grunnleggende vis er innvevd i mellommenneskelige relasjoner på ulike nivå og i relasjoner til naturen. Beskrivelsen av dette grunnvilkåret innebærer en utfordring om å ivareta den andre. Hvordan dette konkretiseres som etisk fordring, vil være et spørsmål om relasjon og kontekst. I denne sammenheng er konteksten utøvelse av sosialt arbeid og utfordringer knyttet til individuelt sosialt arbeid og samfunnsarbeid. Basis for profesjonsetikk i en slik tenking utfordrer til videre

studier av hva som moralsk sett står på spill når faget utøves på ulike nivå og hvordan den andres ve og vel kan fremmes.

I grunnlagsdokumentet av 2002 finner vi i hovedsak den etiske basis i form av generelle, eksterne verdier. Den representerer derfor en etikk som i sitt innhold kan vise tilbake til så vel gjeldende politikk, profesjonsinteresser og momenter av mer allmenn karakter. Det finnes likevel et nytt element som antyder at det er noe ved den profesjonsspesifikke relasjonen som kan tjene som basis for profesjonsetikken. Grunnlagsdokumentet åpner for en intern basis for etikken i tillegg til den eksterne. Dokumentet angir imidlertid ikke hvordan den interne og den eksterne dimensjonen skal sees i forhold til hverandre. Dette utfordrer til fortsatt refleksjon.

Avsluttende kommentar

I denne artikkelen har jeg drøftet ulike tilnærminger til spørsmålet om hva som er profesjonsetikkens basis med utgangspunkt i sosionomenes profesjonsetiske kodekser og i lys av tre fremtredende profesjonsetiske diskurser; profesjonsetikk med basis i rådende politikk, profesjonsetikk med basis i profesjonsinteresser og profesjonsetikk med basis i mer allmenne momenter. I sosionomenes profesjonsetiske kodekser finner vi spor av alle disse perspektivene. Å basere profesjonsetikken i rådende politikk synes å være den posisjonen som er svakest. Både allmenne momenter og profesjonens egne interesser uttrykkes som basis for etikken, men det er de allmenne normene og verdien som kommer mest tydelig fram. Det å angi rådende politikk, profesjonsinteresser og/eller allmenne momenter som basis for profesjonsetikken, innebærer korrektiver som er eksterne sett i forhold til profesjonsutøvelsen. I grunnlagsdokumentet fra 2002 introduseres implisitt et perspektiv som er beslektet med de allmenne momentene, men som likevel har noen trekk som kan plasseres under *det fjerde alternativet*. Dette alternativet kjennetegnes ved at trekk ved selve profesjonsutøvelsen vies oppmerksomhet som selvstendig punkt i det yrkesetiske grunnlagsdokumentet, og ikke bare brukes som beskrivelser. I dette

dokumentet ser vi spor av en forståelse som innebærer at profesjonsutøvelsen etisk sett kan informere og danne basis for profesjonsetikken. Det kontekstuelle gis etisk status. Etisk informasjon og korreksjon blir

ikke lengre en enveis kommunikasjon fra eksterne verdier og prinsipper. Etisk informasjon og korreksjon går også fra felt og profesjonsutøvelse til formulerte prinsipper.

LITTERATUR:

- Abbott, Andrew** (1988) *The Systems of Professions*. Chicago: University of Chicago Press
- Banks, Sara** (2004) *Ethics, Accountability and the Social Professions*. London: Palgrave Macmillan
- Christoffersen, Svein Aage** (2005) *Profesjonsetikk*. Oslo: Universitetsforlaget
- Dyhr - Nielsen, Reidun** (2006) *Ny arbeids- og velferdsforvaltning: oppretting av NAV-kontorer i kommunene: rapport fra en pilotstudie høsten 2006*. Kristiansand: Skriftserien nr 129. Høgskolen i Agder
- Eide, Solveig Botnen, Hans H. Grelland, Aslaug Kristiansen, Hans I Sævareid, Dag G. Aasland** (2003) *For di er mennesker. En bok om samarbeidets etikk*. Bergen: Fagbokforlaget
- Eide, Solveig Boten og Berit Skorstad** (2008) *Etikk - til refleksjon og handling i sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal akademisk
- Eide, Solveig Botnen** (2007) *Prinsipper og levd liv. Samtaler om og oppfatninger av relasjonen mellom mor og barn i en barnevernkontekst*.
- Foucault, Michel** (1994) *Overvåkning og straff. Det moderne fengselsvesens historie*. Oslo: Gyldendal.
- Foucault, Michel** (1973) *Galskapens historie i opplysningens tidsalder*. Oslo: Gyldendal.
- Fjørtoft, Kjersti og Berit Skorstad** (1998) *Etikk i sosialt arbeid. Mellom samfunnsplikt og personlig ansvar*. Oslo: ad. Notam Gyldendal
- Grimen, Harald** (2005) *Profesjon og profesjonsmoral*. SPS Arbeidsnotat <http://www.hio.no/content/view/full/32474>
- Halvorsen, Knut** (2005) *Helse- og sosialpolitikk*. Oslo:

- Universitetsforlaget
- Hov, Dagny Kristine Johnson** (2008) *Den gode profesjonelle. Profesjonsetikk for advokater og barnevernsarbeidere*. Avhandling til dr. art – graden. Det teologiske fakultet. Universitetet i Oslo.
- Koehn, Darly** (1994) *The Ground of Professional Ethics*. London: Routledge
- LaFollette, H.** (2003) Introduction i LaFollette, H (ed.): *The Oxford Handbook of practical ethics*. Oxford: Oxford University Press.
- Leer-Salvesen, Paul** (2002) «Arven fra Hippokrates» I Støkken, Anne Marie og Børre Nylehn red. (2002) *De Profesjonelle: relasjoner, identitet og utdanning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lingås, Lars G.** (1993) *Etikk i sosialt arbeid fra regler til diskurs*. Avhandling til dr. fil. graden. Gøteborg
- Løgstrup, Knud E.** (1997) *Etiske begreber og problemer*. Gyldendal, København
- Løgstrup, Knud E.** (1972) *Norm og spontanitet*. Gyldendal, København
- Løgstrup, Knud E.** (1976/1998) *Ophav og omgivelse*. Gyldendal, København
- Nordtvedt, Per** (2005) *Profesjonsetikkens grunnlag*. SPS arbeidsnotater: <http://www.hio.no/content/view/full32474>.
- Parsons, Talcott** (1939) *The professions and Social Structure*. *Social Forces*, vol. 17.
- Rasmussen, Signe S.** (1991) *Sosionomutdanningen i Norge 1929-1990*. *Nordisk sosialt arbeid* nr. 4.
- Ronby, Alf** (1989) *Etik och idehistoria i socialt arbete*. Stocholm: Socionomen
- Seim, Sissel** (1985) *Yrkesetikkens funksjon i sosialt arbeid*. Oslo: NKSH rapport 85:3
- Skivenes, Marit og Sissel C. Trygstad** (2007) *Varslere: en bok om arbeidstakere som sier ifra!* Oslo: Gyldendal Akademisk

- Tranøy, Knut E.** (1998) *Det åpne sinn. Etikk og moral mot et nytt årtusen*. Oslo: Universitetsforlaget

NOTER:

I rapporten Yrkesetikkens funksjon i sosialt arbeid, er de yrkesetiske retningslinjene fra 1967 tatt inn som vedlegg og det er denne utgaven jeg siterer fra og referer til.

II Prinsipperklæringen fra 1989 er tatt inn som vedlegg i Lingås avhandling «Etikk i sosialt arbeid. Fra regel til diskurs». Det er denne utgaven jeg siterer fra og referer til. Prinsipperklæringen fra 1987 er tatt inn som vedlegg i Lingås avhandling Etikk i sosialt arbeid. Fra regel til diskurs. Det er denne utgaven jeg siterer fra og referer til.

III I boka *Etikk – til refleksjon og handling i sosialt arbeid* er grunnlagsdokumentet fra 2002 tatt inn som vedlegg. Det er denne utgaven jeg siterer og referer til.

VI I forbindelse med NAV-reformen ble det startet egne bachelorprogram i velferdsarbeid og velferdsadministrasjon. I 2004 søkte studenter fra disse studiene om medlemskap i FO, Fellesorganisasjonen for sosionomer, barnevernpedagoger og vernepleiere, og på kongressen i 2006 ble det bestemt at kandidater fra disse studieprogrammene skulle tilbys medlemskap på linje med barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere (Eide og Skorstad 2008)